

Models of Social
AnalysisMODELE DE
ANALIZĂ SOCIALĂ

CAMELIA BECIU

The study approaches discourse analysis as a model of social research. The author presents the reasons why discourse analysis in social research can be used as a model complementary to the sociological one. Although discourse analysis does not completely eliminate determinism specific to sociological explanations, it is capable of integrating social constraints and individual action in an unitary analytical framework, so that they should not be analysed distinctively. As against sociological approaches, the analysis of social facts as a „discourse” does not call for the isolation of individual characteristics, norms or social values.

From a discourse viewpoint, social action is analysed starting from the terms the social actor uses to locate and legitimise an action in time and space, thereby placing himself in a specific position in that given situation. In the author's opinion, discourse analysis can especially contribute to formulating sociological hypotheses on the social action in a group, institution or organization.

Explicația sociologică

Modelul este o structură operațională între concepte care este semnificativă în raport cu o anumită schemă explicativă. Modelul fixează relevanța unei teorii (a conceptelor care o alcătuiesc) pentru o schemă explicativă. De aceea, diferite teorii sociologice pot aparține, în fapt, aceluiași model explicativ și/sau de cercetare socială. Cu alte cuvinte, teoriile sociologice sunt mai numeroase și mai diversificate decât modelele explicative. Pentru a folosi o butadă, în timp ce teoriile sociologice exprimă dinamica diferitelor „grupuri sociale”, modelele de analiză sociologică indică dinamica „generațiilor” societale.

În acest studiu voi pune în discuție *modelul discursiv de analiză și/sau cercetare socială*. Vor fi dezvoltate următoarele afirmații:

a. În raport cu alte discipline, sociologia constituie ea însăși un model de cercetare a realității sociale: sociologul identifică o anumită tipologie de regularități empirice pe baza cărora formulează o cauzalitate.

b. Identificarea unei cauzalități și a mecanismului care o face posibilă caracterizează toate explicațiile sociologice (Piaser, 1994). Totuși, explicațiile sociologice sunt diferite. Mai întâi pentru că cercetătorii conferă relevanță epistemică unor obiecte diferite și, în al doilea rând, pentru că ei utilizează metode și limbaje diferite.

c. Cercetarea sociologică pornește de la câteva modele explicative consacrate:

- *modelul „determinist”* (teoriile holiste care izolează o caracteristică a unui ordin colectiv sub forma unui „termen-cauză”; acesta din urmă este utilizat drept mecanism explicativ definit prin una sau mai multe variabile; de regulă, teoriile de acest gen valorizează drept cauză „instituțiile”, „sistemele”, „normele”, „grupurile”, „statusul”, ș.a.);

-*modelul motivațional* (teoriile care "sociologizează" intenționalitatea în tentativa de a raporta "sistemul" la acțiunea actorului; de pildă, teoriile funcționaliste susțin că intenționalitatea actorului social este *mediată* de norme și instituții; teoriile interacționiste concep intenționalitatea sub forma unor *practici* activate de "situații specifice"; teoriile etnometodologice echivalează intenționalitatea cu un *produs intersubiectiv* alimentat de semnificații publice și structuri simbolice);

d. Modelul motivațional de cercetare nu a reușit să evite determinismul sociologic; acest model a transformat diferitele practici și coduri care configurează intenționalitatea în "termen-cauză".

e. La nivelul analizei discursive:

- realitatea socială este investigată *de la și în* termenii actorului social;
- acțiunea socială este considerată un *produs* (un *act configurat* de către actorul social);

- acțiunea-produs social este abordată din punct de vedere al *mecanismelor* de producere; în funcție de natura efectelor care rezultă, cercetătorul formulează generalizări referitoare la o *tipologie cauzală* care ar explica acțiunea socială;

- explicația discursivă poate fi privită ca *relație între* (i) un "proces de configurare" a unei acțiuni prin care actorul social își asumă acțiunea socială, (ii) un "proces funcțional" prin care actorul social utilizează resursele pe care le are la dispoziție atunci când acționează și un (iii) "eveniment" (faptul care activează acțiunea actorului social);

- actorul social își asumă acțiunea utilizând drept resurse diferitele "cadre cotidiene" de acțiune socială (instituții, identități, situații); el conferă astfel o "explicație" acțiunii sale;

- "cadrele cotidiene" de acțiune socială alcătuiesc tipologia cauzală pe care se sprijină explicația discursivă.

Rezultă că actorul social acționează, *procesând* diverse tipuri de cauze "macro-sociale" într-o *configurație* (de enunțuri verbale, tonalități, gesturi, decizii, comportamente, etc.): de la reglementări "de sistem", la cele ce țin de "istoria de

viață" și de tipul situației în care se plasează (aceasta din urmă incluzând, printre altele, gradul de formalitate și "personajul interlocutorului").

f. În termeni discursivi, complexitatea socială este reconstituită în funcție de modul în care și-o asumă actorul social. Din acest punct de vedere, modelul discursiv are un potențial euristic, el putând fi utilizat mai ales pentru:

- (re)formularea ipotezelor sociologice;

- descoperirea unor noi regularități empirice și a unor fapte noi;

- recunoașterea relevanței unor generalizări și fapte deja cunoscute.

Modelul discursiv nu este neapărat o alternativă, ci un complement al modelului sociologic de cercetare. Voi aprofunda, în continuare, potențialul sociologic al modelului discursiv.

Oricât de accentuat ar fi programul empiric al unei discipline sociale, ea nu poate ocoli sursele teoretice. Paradoxal, investigarea socialului este prin "definiție" teoretică: însuși dezideratul empiric rezultă din *concepția* cercetătorului despre obiectul, metoda și finalitatea investigației, adică despre "natura" socialului. Pentru a putea fi explicat într-o formă sau alta, "socialul" trebuie *organizat* ca obiect, *abordat* cu metodă și, odată construit, *valorizat* ca model de acțiune socială. Prin aceste operații, *socialul ca realitate* este definit de fiecare dată din altă perspectivă.

Codificarea socialului, deci raționalizarea sa, este constitutivă analizei sociale. Critica la adresa analizelor care produc "metafizici sociale" se justifică în următoarele cazuri:

- conceptul prin care se definește "socialul" este izolat ca variabilă generală care explică deopotrivă regularitatea și devianța socială;

- realitatea socială este explicată prin efectele unor variabile incompatibile cu exigențele conceptului și, implicit, cu demonstrația pe care o implică;

- conceptul beneficiază de un potențial descriptiv și predictiv exhaustiv.

Altminteri, fiecare demers despre "social" este o construcție conceptuală și,

din acest punct de vedere, este "reducționist". În aceste condiții, cum ar putea fi evaluate diferitele tipuri de analize sociale?

Un prim criteriu ar putea fi ceea ce s-ar putea numi "*potențialul de adecvare*" la realitate: măsura în care teoria și/sau metoda de investigare poate delimita o arie socială permițând selecția și tratarea informației relevante pentru acea arie (este relevantă informația care, fie explică cât mai multe procese specifice unei arii, fie acoperă fapte cu consecințe majore în aria respectivă). Potențialul de adecvare la realitate transformă analiza socială într-o resursă sau instrument de cunoaștere socială. Pentru practica cercetării, dar mai ales pentru proiectele instituționale, contează dacă un anumit tip de analiză socială (respectiv, o anumită teorie și/sau metodă) poate produce o bază de date suficientă pentru a acoperi specificitatea unui fapt, proces sau arie socială. Deoarece acest criteriu nu implică interpretarea cercetătorului decât în limite acceptabile, el pare pertinent mai ales pentru cei care pledează pentru un obiect de cercetare cât mai puțin "creat" prin intervenția cercetătorului.

Un alt criteriu de evaluare este *potențialul euristic*: ne interesează dacă teoria sau metoda care se aplică oferă rezultate pe baza cărora putem formula ipoteze cu privire la alte nivele de investigare, din aceeași sau din afara ariei de referință.

Criteriile prezentate mai sus sunt însă incomplete, ele comunicând prea puțin despre modul în care cercetătorul tratează (conceptualizează) informația empirică. Dacă am recurge numai la aceste două criterii, am atribui analizei o *neutralitate afișată* iar evaluarea ar părea *strategică*. Analiza socială ar fi evaluată numai ca *produs*, un set de consecințe pentru practica cercetării.

Pentru a nu eluda condițiile de producere ale analizei sociale, trebuie să ținem seama de *potențialul explicativ* al analizei. Acest criteriu trimite la scopul analizei sociale. În legătură cu această problemă, mă voi referi de mai multe ori la studiul lui Louis Queré "*Langage De L'Action Et Questionnement Sociologique*" (1990) despre care consider că poate fi o

bază pentru dezvoltarea unei abordări discursive a socialului.

Orice analiză socială - indiferent de domeniul din care provine - își propune să identifice cauzele "socialului" sau ceea ce Queré numește "istoria cauzală" (1990: 39) a unui fapt social (eveniment, practică, comportament, etc.). *Explicația* devine astfel o procedură de legitimare comună tuturor analizelor sociale și, implicit, disciplinelor care le activează. Fiecare disciplină are însă un proiect explicativ, incluzând un vocabular, o tematică, metode și scopuri specifice. De pildă, proiectul explicativ al sociologiei încearcă să interpreteze - de fiecare dată altfel - o serie de distincții de bază care stau la baza diferitelor curente și orientări din istoria sociologiei: *societate/ individ; sistem/ acțiune; ordine socială/ interes individual; structură/ acțiune; colectivitate/ actor social, ș.a.*

Explicația deterministă. Majoritatea dintre orientările și curente sociologice a substanțializat una dintre distincțiile enumerate mai sus, stabilind o relație de determinare sau, în orice caz, de înțietate între un termen și celălalt. Pentru explicarea diferitelor fenomene sociale, termenul-cauză (despre care se considera că îl determină pe celălalt) este definit - ca mecanism - printr-una sau mai multe variabile. De pildă, "interesul individual" poate opera prin *status, rol, motivații, educație* etc. Aceste variabile sunt însă generate de cauze identificate și în sfera termenului care suportă determinarea (în cazul nostru, "societatea", "ordinea socială", "sistemul" etc.). Într-un anumit sens, explicația devine tautologică cu atât mai mult cu cât cazurile de devianță sunt justificate tot prin termenul-cauză. Efectul tautologic decurge din tentativa de a separa caracteristicile considerate *obiective* ale unui fapt social (de tipul "structură", "sistem", "funcție", etc.) de cele *subiective* ("acțiune", "agent", "interes", "intenționalitate"). Explicațiile de acest tip izolează "obiectivitatea", fie sub forma unor caracteristici structurale, fie a unora individuale, deci, subiective.

Explicația motivațională. Acțiunea socială este produsul unei intenționalități și este întotdeauna orientată sau

programată în funcție de alegerile pe care le facem la un moment dat. Aceste afirmații (teleologice) sunt revendicate de diverse teorii sociologice care se disting în funcție de modul în care concep producerea intenționalității.

În termeni sociologici, definiția intenționalității trimite la un anumit *grad de sociologizare a subiectivității* pentru a demonstra că individul controlează, deci utilizează până la un punct constrângerile (invocate de explicația cauzală a realității sociale).

Din categoria explicațiilor motivaționale fac parte, în primul rând, teoriile care se interesează de *cauza* intenționalității. Un exemplu în acest sens, este teoria acțiunii sociale la Parsons. Încercând să explice de ce realitatea socială atât de complexă este populată de o serie de regularități și concordanțe, Parsons consideră că acest lucru are de-a face cu mecanismul de producere a predispozițiilor, conduitelor și motivațiilor individuale. Acestea sunt manifestări subiective, dar care provin din faptul că indivizii interiorizează valorile și normele morale dominante într-o societate. Cu alte cuvinte, modelele normative dintr-o societate sunt, în grade diferite, constitutive acțiunii individuale. Intenționalitatea este mediată de modele normative care, la rândul lor, acționează prin anumite modele instituționale.

Parsons explică medierea intenționalității mai mult ca *mechanism* decât ca *proces*, ca *activitate conjuncturală și/sau în context*; din această cauză, individul și societatea trec drept două entități distincte între care există anumite *proceduri* de relaționare. Individul pare că se află "față în față" cu societatea (cu modelul normativ), fiind "scos" din "istoria" sa cotidiană. Aceasta face ca teoria să nu poată explica rolul intenționalității la producerea acțiunii sociale, ci al "societății" la producerea intenționalității și, implicit, a acțiunii sociale.

În al doilea rând, în familia explicațiilor motivaționale se înscriu teoriile care abordează *manifestarea* intenționalității în raport cu structurile "obiective" ale acțiunii sociale. Potrivit acestor teorii,

identificarea motivelor nu ar fi suficientă pentru a explica acțiunea socială. Ar trebui, de asemenea, identificate formele concrete (practici, limbaje, vocabulare) în care se manifestă motivele în funcție de situația în care individul se plasează. Potrivit lui Queré (id:1991), pentru a putea fi concepută, obiectivitatea necesită o formă, un fenomen, sau ceea ce el numește o "activitate configurantă". În acest sens, autorul consideră articolul lui Wright Mills "Situating Actions and Vocabularies of Motive" (1940) precum și concepția etnometodologică (Goffman, Garfinkel) despre acțiunea socială drept contribuții de bază.

Wright Mills ar fi subliniat primul faptul că motivele nu ar trebui considerate numai ca manifestări subiective, ci și ca manifestări cu o anumită doză de regularitate în funcție de specificul unei situații. Altfel spus, motivele sunt *practici*, adică acțiuni pe care actorul social le activează în anumite situații, codificate social; odată activate, actorul social consideră aceste practici drept evenimente și/sau acte singulare.

Etnometodologii au accentuat și mai mult ideea că motivele necesită un proces de structurare într-un limbaj, într-o practică, într-o semnificație. Pentru ei, acțiunea socială nu trebuie explicată prin intenționalitate sau prin situație, ci printr-un proces de intersubiectivitate alimentat de existența în prealabil a unor semnificații publice și a unor structuri simbolice care le exprimă. Indivizii nu acționează în virtutea propriei subiectivități sau prin natura situațiilor în care se află; în funcție de interlocutor, ei utilizează semnificațiile publice deja existente precum și intenționalitatea implicită acestora (așadar, indivizii nu au intenționalitate în sensul unei motivații specifice, ci mai mult reflexe practice activate în funcție de activitatea sau interacțiunea la care participă).

Etnometodologii echivalează acțiunea socială cu semnificațiile publice structurate într-o configurație (lingvistică, comportamentală, conceptuală, ș.a), într-un întreg repertoriu de practici de relaționare; de aceea se reproșează etnometodologilor că ar plasa actorii sociali "la

dispoziția" codurilor și convențiilor; actorul social nu ar mai avea "intenționalitate" în raport cu convențiile la care apelează, cu conținutul specific al acestora. În termenii etnometodologici, intenționalitatea nu poate fi concepută dincolo de cadrul "local" al interacțiunii; cu alte cuvinte, ea se articulează numai în și prin interacțiune, nu are consistență "înainte" sau "după" interacțiune.

Queré consideră că analiza etnometodologică se află într-un impas similar cu cel la care ajung teoriile sociologice deterministe: deși etnometodologii și-au propus să evite determinismul sociologic, introducând în explicație subiectivitatea și/sau raționalitatea actorului social, ei au produs, în cele din urmă, o nouă formă de determinism. Ei au sociologizat atât de mult subiectivitatea, respectiv, intenționalitatea actorului social, până la a o echivala cu o *procedură* de interacțiune; intenționalitatea nu ar mai fi (și) un act subiectiv (chiar dacă "actul" este mediat de diversele structuri și contexte sociale). Intenționalitatea devine sinonimă cu procesul interacțional.

Pentru Queré, programul etnometodologic rămâne în continuare de actualitate deoarece aduce în discuție elemente majore pentru înțelegerea acțiunii sociale: (1) intenționalitatea ca *proces intersubiectiv* (2) *activat* de (3) o *interacțiune specifică*, respectiv, cu o structură anume (convenții, ritualuri, coduri). Pentru a recupera intenționalitatea actorului social, Queré avansează așa-numita "anchetă gramaticală" care preia principalele elemente ale explicației etnometodologice, dar introduce, în același timp, un tip de intenționalitate care explică acțiunea și prin resursele actorului social. Acțiunea socială ar fi produsul unei activități intersubiective în care individul investește o "infra-intenționalitate", un fel de cunoaștere practică, acumulată prin socializare. Individul ar utiliza această cunoaștere pentru (1) a-și configura acțiunea și (2) pentru a o putea introduce în spațiul public (acțiunea are relevanță socială dacă este recunoscută public). Dimensiunea socială devine astfel "intrinsecă" acțiunii care nu

ar mai trece drept produsul unor "forțe sociale".

Deși Queré afirmă că intenționalitatea individului alimentează acțiunea socială, el nu explică acest proces. Prin conceptul de infra-intenționalitate se argumentează numai *socializarea* (un proces intersubiectiv și de cunoaștere practică acumulată), nu însă și *asumarea* intenționalității de către actorul social.

Explicația discursivă

Spre a evita determinismul (atât cel sociologic, cât și cel intențional) în explicarea acțiunii și/sau realității sociale, analiza etnometodologică și cea "gramaticală" (propusă de Queré) insistă asupra ideii de procesualitate: atât intenționalitatea, cât și "structurile" ("forțele sociale") se constituie (1) intersubiectiv, (2) prin cunoașterea acumulată a *procedurilor* și *practicilor* de acțiune socială. Nu există *determinare* la nivelul intenționalității, ci cunoaștere socială investită într-un schimb comunicational care, pentru a căpăta relevanță socială, trebuie să se desfășoare în spațiul public.

Privilegiind ideea de proces intersubiectiv, relativ reglementat de raționalitatea publică, aceste analize "suspendă" într-un fel, (1) relația agent/ cunoaștere practică ("infra-intenționalitate")/ "structuri" sociale; de asemenea, (2) dispăre posibilitatea de localiza conținutul "structurii" și al intenționalității, rezultat din faptul că actorul social *utilizează* diferitele resurse structurale și subiective *în raport* cu un eveniment social. Aceasta nu înseamnă că acest gen de explicație nu ar avea un potențial euristic important.

Ipoteza mea este că punctele criticeabile menționate mai sus pot fi depășite dacă principalele afirmații ale analizei etnometodologice și "gramaticale" sunt tratate în cadrul unei teorii a discursului.

Noțiunea de "discurs" mi se pare utilă în această discuție, întrucât integrează într-o relație funcțională principalele elemente ale programului etnometodologic. O

interpretare a programului etnometodologic într-o terminologie discursivă poate fi sintetizată astfel:

a. **Discursul este o configurație de enunțuri** (1) construită după anumite criterii și practici de verbalizare, (2) *asumată într-o anumită măsură* de un actor social. În terminologia teoriei discursului, actorul social este numit enunțiator, adică o persoană cu o biografie socială, personală și conjuncturală care inițiază un act de comunicare, formulând anumite enunțuri, acționând, așadar, într-un anumit moment. Deoarece enunțurile *localizează* actul de comunicare (într-o anumită situație socială, personală, temporală, comunicațională), se poate spune că discursul care rezultă este un *eveniment*, un fapt singular, nu neapărat prin conținut, cât prin *inițierea* și *utilitatea* sa într-un anumit moment.

b. **Discursul este o configurație de enunțuri construită pentru și în funcție de situația de comunicare în care se află actorul social.**

Situația de comunicare include:

- *rolul* sau identitatea socială a actorului social și a interlocutorilor (pe baza căreia aceștia inițiază, participă și își legitimează discursul);

- *poziția* discursivă a actorului social, a interlocutorilor, destinatarilor direcți și a celor potențiali (construită în și prin operații discursive);

- *tipul de situație* în care se desfășoară discursul;

- *"arhiva discursivă"* sau ansamblul enunțurilor asemănătoare ca temă și care au fost produse la diferite momente anterioare discursului actual;

- *resursele și practicile* de comunicare (socio-lingvistice, tehnologice, logistice);

- *miza* actului de comunicare inițiat;

- *evenimentul* care justifică enunțarea unui discurs.

Rezultă că actorul social trebuie să investească în producerea discursului diverse *surse de enunțare*, sau altfel spus, *activitatea discursivă* a altor actori sociali. Din acest punct de vedere, discursul este un produs intersubiectiv.

c. **Discursul este practică socială.**

Aparatul enunțării presupune un ansamblu de convenții sociale, enunțarea fiind și un ritual socio-comunicațional (Charaudeau, 1989). Pe de altă parte, dacă actorul social poate convoca, și deci utiliza un anumit aparat al enunțării într-o situație dată, aceasta se datorează unei cunoașteri discursive acumulate și exersate. Discursurile depind, așadar, de *societizarea discursivă*.

d. Noțiunea de "discurs" recuperează de la etnometodologi ideea de intenționalitate constituită intersubiectiv, prin societizarea semnificațiilor publice. În același timp, această idee este completată cu o latură instrumentală: actorul social utilizează "fondul" infra-intențional (Queré) pentru a-și distribui subiectivitatea într-o acțiune socială și/sau de relaționare cu ceilalți.

Rămâne deschisă întrebarea dacă actorul social conștientizează sau nu faptul că intenționalitatea sa este generată în și prin acțiunea de relaționare socială. În schimb, pentru analiza discursivă a acțiunii sociale, este relevant faptul că actorul social trebuie să recurgă la o anumită modalitate și la un anumit grad de *asumare* a resurselor sale, fie ele și infra-intenționale. Din acest punct de vedere, consider că ideea discursivă despre intenționalitate ar putea fi congruentă cu cea cognitivistă. R. Boudon (1997) propune conceptul de "motive transsubiective" ("raisons transsubiectives") pentru a semnala că explicația acțiunii sociale în termeni de motive este rațională, cu condiția ca prin "motivele" actorului social să înțelegem "convingerea" acestuia, "temeiul" în virtutea căruia acționează. Aceasta nu înseamnă neapărat că actorul social conștientizează efectele diferitelor "structuri" pentru acțiunea sa; societizarea în timp cu aceste structuri îi permite actorului social să-și "întemeieze" acțiunea, să-i confere un sens.

În termeni cognitivști, Boudon consideră că în raport cu actorul social, acțiunea structurilor și, implicit, societizarea nu *cauzează* acțiunea socială, ci o "facilitează" ca acțiune fundamentată. De aceea, explicația în termeni de motive obiective sau subiective nu este fertilă;

ceea ce interesează este că actorul social acționează pentru că are un sentiment de convingere în raport cu direcția acțiunii sale. În acest punct ar putea interveni abordarea discursivă: actorul social își asumă diferite configurații ale actelor sale iar analiza de discurs încearcă să reconstituie diferitele logici de întemeiere a acestor acte (care sunt resursele de care dispune un actor social la un moment dat, cum și de ce le utilizează la momentul respectiv);

e. Noțiunea de "discurs" implică de asemenea ideea de "spațiu public". Etnometodologii reduc *spațiul public* la semnificațiile publice care orientează acțiunea socială și pe care actorii sociali le activează mai mult din reflex (spațiul public este o condiție "dată"). În perspectiva discursivă, dincolo de semnificații și practici publice de relaționare, spațiul public înseamnă și un principiu de legitimare a acțiunii sociale, care beneficiază de un grad de recunoaștere socială și capătă astfel sens. Pentru actorul social, spațiul public nu este doar una dintre resursele infra-intenționale, ci este o resursă concretă de "asumare" a acțiunii sociale.

Spațiul public este o condiție de producere a oricărui tip de discurs; prin capacitatea de a comunica ceea ce gândim suntem recunoscuți social, putem fi astfel evaluați, adică plasați de interlocuori într-o "categorie", relevantă pentru procesul de relaționare (spațiul public este în acest sens o realitate socială).

În al doilea rând, spațiul public este condiția de manifestare propriu-zisă a discursului care supus fiind interacțiunii sociale, devine o *co-acțiune*; organizarea discursivă inițială este "revizuită" și nu poate funcționa decât ca *premisă de comunicare* (spațiul public este în acest sens o realitate emergentă).

f. Ca act de comunicare, discursul este o configurație de enunțuri produsă deopotrivă prin acumulare și co-activare. Discursul tratează informația ca "atitudine" și/sau "regulă" de acțiune.

"Discursul" sintetizează cele două procese majore despre care se consideră că stau la baza oricărui act de comunicare:

- *cadrajul* (comunicarea este inte-

racțiune, interacțiunea trebuie raportată la o situație, la un context, un sistem etc.);

- *procesarea* (comunicarea implică un ansamblu de operații prin care actorii sociali interpretează situațiile în care se află).

Teoretic, aceste două procese stau la baza paradigmei sistemice de analiză a comunicării (comunicarea este determinată de diverse structuri) și la baza celei constructiviste (comunicarea este relativă la activitatea cognitivă și socială a unui subiect) (Muchielli, 1996).

Discursul exemplifică ideea de comunicare ca act "non-linear" (Veron, 1991). Dimensiunea non-lineară vine să sublinieze faptul că nu există o relație simetrică între "producerea", "transmiterea" și "receptarea" mesajului. Cu alte cuvinte, "mesajul" nu poate fi integral *calculat* pornind de la operațiile sau competența noastră de a produce semnificații și nici *reconstituit* prin diferitele mecanisme de receptare. Dacă lucrurile s-ar petrece într-adevăr așa, atunci ar trebui să eludăm procesul de "transmitere".

Este adevărat că, până la un punct, "transmiterea" (ca și "receptarea") fac parte din competența noastră de "producere" (când inițiem un act de comunicare, ne gândim la resursele de receptare ale interlocutorilor și, implicit, la procedura de "transmitere"). În același timp, "transmiterea" este interacțiune, deci emergentă: construcția tuturor participanților la actul de comunicare.

Comunicarea este non-lineară, întrucât efectele a ceea ce spunem sunt *distributive* (în funcție de interlocutori, de resursele lor cognitive, informaționale, sociale etc.). Comunicarea în care ne angajăm are întotdeauna un impact distribuit diferit, și ca atare, evaluat cu o intensitate diferită; de aceea actul de comunicare pe care îl inițiem este mereu (re)creat prin interacțiune.

Discursul este configurația de enunțuri care rezultă dintr-un proces de relaționare interpersonală și/sau socială (un proces în care actorul social investește diferite tipuri de resurse). Din acest punct de vedere, discursul este un act de co-

municare "codificat" (de "biografia" celui care își asumă actul) și, în același timp, "conjunctural", creat prin schimb comunicational, prin co-acțiune.

Utilizarea sociologică a modelului discursiv de cercetare

Se reproșează adesea analizei sociologice (1) că reduce excesiv obiectul de cercetare la metodă; (2) că realitatea socială este tratată sociologic, adică pe baza opoziției individ-societate, a disocierii între structură (modelul social al "determinării") și acțiune ("autonomia" actorului social). Este relevantă în acest sens critica lui Bourdieu la adresa așa-numitului "metodologism", a specializării sterile în cercetare, pentru care "manipularea tehnică" a unor indicatori este mai importantă decât cunoașterea socialului (1992).

Pentru Bourdieu, societatea este o "totalitate dinamică", o *realitate relațională* a cărei singură "logică" este "complexitatea ontologică" între structură și acțiune: fiecare contribuie la producerea celeilalte, de aceea "structura" și "acțiunea" nu pot fi distincte, ambele sunt "realități contaminate" între care relația nu poate fi duală, ci mutuală. Așadar, "structura" (sau în general, constrângerea, oricare ar fi aceasta) nu este autonomă; pentru a indica acest lucru, Bourdieu califică structura drept un "câmp", o configurație de relații obiective între pozițiile unor actori sociali care utilizează o anumită distribuție a puterii. La rândul ei, "acțiunea" nu este autonomă; ea este "habitus", un fel de cunoaștere intuitivă formată și activată în anumite contexte sociale (cu alte cuvinte, spontaneitatea socială se cultivă prin socializare).

Chiar și atunci când teoriile sociologice pledează împotriva autonomiei structurii și acțiunii sociale (cazul Bourdieu), ele întâmpină dificultăți la nivel de metodă; odată afirmată "relația mutuală", "reciprocitatea", ea trebuie și analizată, respectiv, concepută ca obiect de studiu.

Or, pentru a putea cerceta o realitate, ea trebuie structurată. Cum să fixezi însă, într-o structură, ceea ce aparent este "transformare", este procesualitate?

Studiul interactivității constituie, deci, provocarea căreia încearcă să-i răspundă diferitele teorii și modele de analiză socială.

Analiza discursivă nu elimină total reducționismul inerent cercetării sociale. La prima vedere, discursul este o altă categorie prin care se încearcă explicarea fenomenelor sociale. Există însă niște deosebiri care fac ca analizele în termeni de discurs să aibă mai multe șanse de a descoperi și demonstra interactivitatea (între structură și acțiune).

În primul rând, analiza socialului ca "discurs" nu necesită izolarea unei caracteristici individuale, a unor procese, norme sau valori sociale. Discursul este un termen prin care desemnăm *operațiile* pe baza cărora fiecare dintre noi produce o *atitudine* față de un anumit eveniment și în funcție de conjunctura (socială, profesională, cotidiană etc.) în care se află.

În al doilea rând, noțiunea de discurs cere ca analiza socialului să pornească chiar de la elementele care-l structurează, respectiv, cele care indică acțiunea actorului social, implicarea acestuia într-un act. Este adevărat că evaluarea (interpretarea) acțiunii sociale necesită invocarea unor cauze structurale (care depășesc cadrul strict în care se desfășoară acțiunea); acțiunea însăși trimite la aceste cauze, iar nu așteptările sau supozițiile analistului. De aceea, analiza oricărui tip de discurs pornește de la așa-numiții *indici de enunțare*, care semnaleză că actorul social acționează (realizează operații de comunicare la un anumit moment), asumându-și, într-un fel sau altul, modalitatea de acțiune.

Desigur, se poate obiecta faptul că nu de puține ori contextul (structura) "obligă" actorii sociali să-și "asume" enunțarea (se poate invoca aici faimoasa critică a lui Bourdieu la adresa sondajelor de opinie care, efectuate într-un cadru creat de cercetător, nu fac decât să confirme un

repertoriu de probleme și niște variante de răspuns). La aceasta se poate răspunde că nu există situații de comunicare "nealterate", în care acțiunea (asumarea) actorilor sociali să nu fie marcată de diferențele "situații" în care aceștia interacționează; ceea ce diferă este doar gradul în care suntem obligați să aplicăm codul de comunicare al celui alt, deci, cât de formală este situația.

Pe de altă parte, într-o analiză de discurs primul pas constă în reperarea indicilor care semnalează asumarea unui act de comunicare; faptele care influențează asumarea comunicării constituie o altă problemă care este abordată ulterior, pornind de la ceea ce își asumă actorul social.

Premisa abordării discursive este interactivitatea (1) ca dimensiune constitutivă actorului și acțiunii sociale (actorul social are o "istorie discursivă", un anumit repertoriu de interacțiuni); (2) ca dimensiune emergentă (fiecare acțiune necesită un spațiu interactiv specific, în funcție de situație).

Pentru a concepe interactivitatea, avem nevoie de o *totalitate relațională* la nivelul căreia interesează contribuția fiecărei relații la producerea acțiunii sociale. Avem deci, nevoie de un *discurs* care semnalează că, pentru a comunica sau acționa, actorul social utilizează o parte din relațiile de care dispune într-o *configurație*; aceasta din urmă imprimă un anumit traseu acțiunii sale (o anumită "finalitate", "mesaj").

Am menționat deja că abordarea discursivă a realității sociale este și ea, într-un anumit sens, reducționistă. În fapt, acțiunea sau actul de comunicare al unui actor social este interpretat (reconstruit) ca "discurs"; se privilegiază astfel ideea că actul de comunicare este *orientat* (de factori individuali și de structură).

Perspectiva discursivă "reduce" acțiunea socială la o "logică" de producere. Spre deosebire însă de alte modele de cercetare, cel discursiv reconstituie (și nu doar proclamă) "logica" acțiunii sociale, luând în considerare toate actele de organizare efectuate și, eventual, asumate de actorii sociali înșiși. Cercetătorul mai mult semnalează existența acestei "logici", identificând resursele și procedeele de consti-

tuire. Deoarece trimite la ideea de *organizare a comunicării* și, implicit, a acțiunii, modelul discursiv de analiză deschide *problematika identității*. Așa-numita "logică" de comunicare indică, în fapt, un proces de construcție identitară. Analizăm discursuri, adică identificăm diferite modalități de utilizare socială a unor situații (practici, convenții, semnificații) de către grupuri, instituții, indivizi, alți actori sociali; semnalăm faptul că într-o anumită situație, indivizii și instituțiile transformă *surse* diverse de producere a unui "mesaj" în *resurse* proprii de comunicare și relaționare.

De aceea, *analiza de discurs (AD)* presupune studiul proceselor și operațiilor prin care un actor social utilizează condiții eterogene pentru a comunica o identitate, respectiv, o atitudine și o concepție de relaționare socială. (Maingueneau (1991) consideră că obiectul analizei de discurs este "arhiva", concepută ca un ansamblu de acte de comunicare, diversificat ca timp și mod de realizare, dar care poate genera un anumit gen de semnificații, cele cu care un actor social se identifică la un moment dat).

AD include (1) un vocabular și (2) premise sociologice de abordare a unei acțiuni sociale:

- cine sunt cei care își asumă o anumită identitate, la un moment dat;
- relațiile și circumstanțele sociale care alimentează o identitate;
- practicile și semnificațiile ("arhiva") care populează anumite contexte sociale și la care se apelează în anumite situații de comunicare (de construcție identitară);
- dimensiunea instituțională a unor semnificații și practici, alcătuind actele "autorizate" de comunicare.

Din punct de vedere metodologic, AD presupune următorul traiect:

- *identificarea evenimentului* (pe baza condițiilor de enunțare, acțiunea socială este *localizată* în timp și spațiu și este *recunoscută* de autorii-responsabili);
- *"normalizarea" evenimentului* (identificarea condițiilor structurale care activează acțiunea actorului social; ca eveniment, acțiunea însăși este cea care tri-

mite la o serie de condiții care au deja semnificație socială și sunt surse de legimare);

- "*mecanica evenimentului*" (autorii valorizează diferitele condiții care concură la producerea discursului, altfel spus, ei utilizează aceste condiții drept mecanisme discursive; în felul acesta, autorul unui discurs interacționează cu diverșii interlocutori, dobândind o anumită poziție).

AD are un potențial euristic, permițând formularea unor *ipoteze sociologice* privind acțiunea socială într-un anumit grup, instituție, organizație sau în diverse conjuncturi. De pildă, reperarea unei regularități discursive la un moment dat, la anumiți actori sociali, poate declanșa un alt tip de cercetare, precum cea referitoare la unele practici instituționale sau de grup într-o anumită conjunctură.

AD poate constitui o *metodă de investigare a unei realități sociologice* specifice, precum spațiul public. De regulă, în literatura de specialitate, spațiul public este invocat mai mult ca un concept care legitimează cele mai diferite tipuri de studii despre *mecanismele de mediere a opiniei publice și de socializare politică*. Dincolo de concept, *spațiul public este o realitate sociologică, incluzând categorii de participanți, instituții, profesii, structuri economice, comerciale, tehnologice și legale, diverse practici de sociabilitate* (Neveu, 1995), *practici de vizibilitate a interesului public, care toate concură la*

producerea unui repertoriu de dezbateri publică.

O anumită rutină în discuția despre spațiul public, raportată mereu la lucrarea fondatoare a lui Habermas, a focalizat atenția mai mult asupra definiției spațiului public și mai puțin asupra realității acestuia.

Cercetarea spațiului public ca realitate sociologică permite evaluarea modelului democratic de viață politică și socială. Mă refer la faptul că spațiul public presupune *medierea* vieții politice, precum și a diferitelor tipuri de interese colective prin publicitate, respectiv, prin comunicare ca normă juridică. Această instituționalizare a comunicării este una dintre condițiile participării sociale la viața politică și, implicit, o practică democratică. Pe de altă parte, instituțiile și practicile de comunicare în spațiul public fac parte din procesul de democratizare al unei societăți; cu alte cuvinte, starea democrației la un moment dat poate fi evaluată și în funcție de organizarea spațiului public.

În condițiile în care un spațiu public se manifestă prin diverse procese de comunicare, AD poate deveni una dintre principalele metode de cercetare. Negocierea agendei publice, mecanismele dezbaterii publice, practicile de socializare politică, de manifestare a opiniei publice, accesul în spațiul public, sunt câteva dintre procesele spațiului public care pot fi abordate pe baza analizei de discurs.

Bibliografie și note

1. Armengaud, Françoise (1993): *La pragmatique*, PUF, Paris;
2. Beaud, Paul; Flichy, Patrice; Pasquier, Dominique; Queré, Louis (1997): *Sociologie de la communication*, CNET/Reseaux, Paris.
3. Blommaert, Jan; Verschueren, Jef (ed.) (1991): *The Pragmatics of Intercultural and International Communication*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia;
4. Bourdieu, Pierre; Wacquant, Loïc J.D. (1992): *An Introduction to Reflexive Sociology*, The University of Chicago;
5. Bourdieu, Pierre (1982): *Ce que parler veut dire*, Fayard, Paris;
6. Charaudeau, Patrick (1998): *Discours médiatique de l'information*, INA, Paris;

7. Charaudeau, Patrick (1992): **Grammaire de sens et de l'expression**, Hachette, Paris;
8. Dryzeck, John S. (1994): **Discursive Democracy: Politics, Policy and Political Science**, Cambridge University Press;
9. Gerstlé, Jacques (1996): **L'information et la sensibilité des électeurs à la conjoncture**, Revue Française De Science Politique no. 5, PO;
10. Goffman, Erving (1973): **La mise en scene de la vie quotidienne vol.2 "Les relations en public"**, Les Éditions de Minuit, Paris;
11. HERMES 17-18 (1995): **Communication et politique**, CNRS éditions, Paris
12. Moeschler, Reboul (1996): **Dictionnaire de la pragmatique**, Hachette Supérieur, Paris;
13. Muchielli, Alex (1996): **Les sciences de l'information et de la communication**, Hachette Supérieur, Paris;
14. Neveu, Erik (1995): "Les sciences sociales face à l'espace public, les sciences sociales dans l'espace public" in **L'espace public et l'emprise de la communication**, (ed. Pailliant), Ellerg, Grenoble;
15. Queré, Louis (ed.) (1993): **La Théorie de l'action. Le sujet pratique en débat**, CNRS éditions, CNRS Sociologie, Paris;
16. Queré, Louis (1991): **D'un modèle épistémologique de la communication à un modèle praxeologique**, RESEAUX 46-47, CNET, Paris;
17. Piaser, Antonio (1994): **Épistémologie de la méthode. Voir et faire la sociologie autrement**, Institut Interdisciplinaire d'Études Épistémologiques, VRIN, Paris;
18. Recanati, Francois (1979): **La transparence et l'énonciation - Pour introduire à la pragmatique**, Éditions du Seuil, Paris;
19. RESEAUX 75 (1996): **Le Temps de L'Événement**, CNET, Paris;
20. Veron, Eliseo (1991): "Pour en finir avec la communication", RESEAUX 46-47, CNET, Paris;
21. Vion, Robert (1992): **La communication verbale - Analyse des interactions**, Hachette, 1992;
22. Wolton, Dominique (1998): **Penser la communication**, Fayard, Paris;